

SOCIAL COMMUNICATIONS

Периодичният печат на Евангелските баптистки църкви в България (1908 – 1939)

Р. Ж. Ангелова

Шуменски университет “Епископ Константин Преславски”
Corresponding author. E-mail: rosi_angelova@abv.bg

Paper received 11.03.17; Accepted for publication 20.03.17.

Историческият наратив представя периодичният печат на Евангелските баптистки църкви в Царство България през периода (1908 – 1939). Представят се вестниците и списанията, които осъществяват баптистката пропаганда. Използването на термина „пропаганда“ е не само в неговото тясно значение – разпространение на религиозна вяра, а и в широк смисъл – популяризиране на идеи, възгледи и знания, различни от вярата. Така се добива по-пълна представа за пътищата и средствата за евангелизация, и по-конкретно използването на периодичният печат за тази цел. Представят се личностите, редактирали и издавали периодиката и постигнатото от периодичния печат.

Ключови думи: *Периодичен печат, баптистка църква, вестник, списание, пропаганда*

През 2017 г. Баптистката църква бележи век и половина присъствие в България. За това време баптистката деноминация навлиза в духовното пространство на българската нация и заема своето място, наред с другите протестантски деноминации и Българската православна църква. Но баптизмът и баптистката пропаганда в българските земи през XIX и XX в. е тема, която е разработвана слабо в българската историография.

Въпреки наличието на изворов материал и изследвания, свързани с протестантството и в частност с баптизма в България липсва изследване, посветено на периодиката на баптизма. По обясними причини липсват и извори за създаването, развитието и личностите на баптисткото движение. Стойностен и изворов характер имат и изданията на отделните църкви в страната – Русенската [29], Ломската [18] и Казанлъшката [20], както и периодичните издания на Баптистката църква.

По време на социалистическия период баптизмът има своите изследователи. Бончо Асенов представя протестантството в България в един продължителен период. За съжаление трудът му е изпълнен с идеологемии и внушения от типа, че протестантските църковни служители се съюзяват с контрареволуционните елементи и се включват в активна антинародна дейност.[4] Сравнително по-пълно и научно е представен у нас баптизмът в сборника „Протестантските секти в България”. [23] Частта, посветена на баптизма е написана от к.ф.н. Кръстю Кръстев и разкрива възникването и разпространението на баптизма и идеологично – догматична характеристика на баптизма.[19]

Ценен е трудът на Симоне Флад, посветен на историята на Българското евангелско дружество. Изследването ѝ е направено въз основа на изобилен архивен материал и има приносен характер.[26] Интересно и аналитично е изследването на Момчил Петров, посветено на протестантството между двете световни войни.[22] Място на баптизма, баптистките църкви и пастири е отделено и в изданието „Вестители на истината. История на Евангелските църкви в България”.[6]

Няколко съобщения върху историята на баптизма има Даринка Дадер. Тя прави аналитично представяне на същността, зараждането и разпространението на баптизма в Европа, САЩ и България. За съжаление никъде тя не сочи източниците, които използва, което прави според нас изследването ѝ научно-популярно и на места неточно.[8] Росица Ангелова издава библиографски обзор на периодичният печат на протестантството и в частност на Баптистката църква в България в периода до 1944 г.[1] Научно и аргументирано тя представя развитието и дейността на баптистките църкви от средата на XIX век до началото на XX век [2], както и в периода 1921 – 1923 г., когато начело на съюза е Христо Марчев [2].

Настоящата разработка си поставя за цел да обърне внимание на един друг аспект от баптистката пропаганда в българските земи. Използването на термина „пропаганда“ ще бъде не само в неговото тясно значение – разпространение на религиозна вяра, а и в широк смисъл – популяризиране на идеи, възгледи и знания, различни от вярата. Така би се добила по-пълна представа за пътищата и средствата за евангелизация, и по-конкретно използването на периодичният печат за тази цел. Авторката прави опит да представи баптистките вестници и списания, излизали в българските земи в периода 1908 – 1939 г. Долната граница е свързана с учредяването на Съюза на Евангелските баптистки църкви и издание, което палиативно представя баптизма. Горната граница бележи спирането на съюзния орган „Християнски приятел“ в навечерието на Втората световна война.

През средата на XIX в. в пределите на Османската империя се заселват около четиридесет семейства – руси от немски произход, които проповядват баптисткото учение. [6, 328-346; 17, 18-19] След 1875 г. те започват да откриват постепенно евангелски баптистки църкви в градовете Русе, Казанлък и Лом. Активни проповедници на баптизма са Якоб Клунд, Мартин Херингер, Християн Кшоса, Петър Дойчев и др.

На 14 септември 1908 г. представители на баптистките църкви в Княжество България учредяват Съюз на Евангелските баптистки църкви (СЕБЦ) с пръв пред-

седател Петър Дойчев¹. Два месеца по-късно е приет и Вероизповедният устав на деноминацията. [25] А още през 1909 г. СЕБЦ става част от формацията Обединени евангелски църкви в Царство България. Във връзка с това може би през 1911 г. Дирекцията на Американската девическа гимназия, започва да издава списание под името „Проблесък“. То е полугодишно, а от 1915 г. годишно, със задача: „да държи в течение на училищния живот многобройните си ученици, възпитатели и възпитатели, излезли вече из Самоков“. Служи по-скоро обаче за мисионерско – баптистка пропаганда. Излиза в периода март 1911 до август 1915 г. в тираж от 1000 броя. През март 1911 г. излиза един брой, а в годините 1912, 1913 и 1915 в два броя. [1, 59]

Ускорените темпове на всестранно развитие през първото десетилетие на XX век поставят България на първо място между балканските държави независимо от закъснялото и включване в европейския исторически процес. Според проф. Елена Стателова „всеобщо е мнението, че България е сериозен фактор на Балканите, което я приближава до европейската стопанско-политическа система“. [24, 248] Тази модернизация съвпада с назряването на конфликт на Балканите. Така в периода 1912 – 1918 г. България води три съдбовни и тежки войни: Балканска (1912 – 1913), Междусъюзническа (1913) и Първа световна война (1915 – 1918). Участието на българската държава в трите войни е обосновано от стремежите за постигането на националния идеал, а именно обединението на Мизия, Тракия и Македония.

По време на войните за национално обединение баптистите наред с разпространяването на божие слово, работят за издигане на християнските ценности – морални и духовни. Особено място заема работата за подпомагане на хората в нужда. А те са стотици. Макар членската маса на СЕБЦ да е малобройна, църквата полага грижи за ранените, Баптистките пастори посещават болниците и пунктовете, където са настанени военнопленниците и бежанците, достигат и до фронта като навсякъде раздават брошури и библии. Баптистите в София поддържат свое сиропиталище, дейността на една дякониса – медицинско лице, което подпомага възрастните, болните и нуждаещите се в града. [10; 1,3-8] Специално място за ролята и дейността на баптистките капелани през периода на войните за национално обединение отделя в своите материали д-р Доний К. Донов. [9]

Липсата на периодика подтиква още през 1913 г. Христо Марчев и Георги Чомонев да започнат издаването на тримесечно духовно списание. За целта те изпращат пробен брой. За съжаление нито вярващи, нито пастори дават отзиви за нуждата от подобно издание и екипа се отказва от реализацията на идеята си. [21,7] Годината освен военна, се оказва трудна и СЕБЦ, тъй като през лятото на същата умира П. Дойчев. [28] За да се води редовен организационен живот

се налага да се определи нов ръководител на СЕБЦ в лицето на Евгений Герасименко. За това решение липсват преки сведения, но събитията дават косвено потвърждение за ролята на Герасименко в периода. През 1915 г. в Русенската баптистка църква се извършва ръкополагане на четирима проповедници от председателя на СЕБЦ Евг. Герасименко, който е пастир на същата. [14] Именно тази активност в дунавския град дава подтик да се започне издаването на списание „Духовен живот“. Списанието има краткотрайна съдба, излизат само три броя. [1,34]

През 1915 г. България се включва в Първата световна война на страната на Централните сили. Това до голяма степен затруднява възможностите на СЕБЦ да получава сведения и помощи от Русия, Англия и САЩ. Стига се до размествания на пастори. Пастор Запрян Видолов се премества в столицата, а пастор Васил Тахтаджиев в родния си град Чирпан. През лятото на 1915 г. Герасименко е принуден да напусне страната. [7, 1; 14, 5] Видолов помага на пастор Спас Райчев в столичната баптистка църква като проповядва. Едновременно с това посещава болници, затвори и сиропиталища. [14, 5] А за да стига духовната литература и до фронта З. Видолов започва да издава списание „Духовни речи“ – протестантско баптистко списание. [1,35] Той е собственик на изданието, което се отпечатва в печатницата на неговия тъст Г. Чомонев. Чомонев притежава издателство и печатница „Г. М. Чомонев“ в София. Първият брой излиза на 1 юли 1916 г., а последният на 15 декември 1918 г. За трите години излизат общо 60 броя, като през 1916 г. дванадесет броя, а през 1917 г. и 1918 г. съответно по два десет и три. На страниците на списанието се поместват речи от български и чужди църковни писатели с религиозно-нравствено съдържание. [1,35]

След Първата световна война България се озовава в един променен и променящ се свят. Навсякъде цари глад, скъпотия, инфлация. Под съмнение са поставени много традиционни ценности. Това кара СЕБЦ да затегне редиците и възстанови редовния организационен живот. Още през август 1919 г. се свиква Седмата годишна конференция на СЕБЦ в Стара Загора. Сред важните взети решения е това за издаване на съюзно списание. То получава името „Евангелист“, а него кръстник е З. Видолов. [27,17] Именно на него е възложена и работата по издаването на съюзния орган. Затова той прекратява списването на списание „Духовни речи“ и дава път на новото списание „Евангелист“, което редактира до заминаването си в САЩ. А издаването на съюзно списание е повече от необходимо. Все по-голяма е нуждата от духовна литература и печатен орган, на чийто страници да се дават сведения за баптизма в чужбина и в страната, както и сведения за живота на отделните баптистки църкви и общества. [14,5]

Орган на Българския евангелски баптистки съюз става списание „Евангелист“. Списанието излиза от януари 1920 до декември 1938 г. в тираж между 900 и 1200 броя. От 1925 г. то има подзаглавие „Ежемесечно списание за разпространение на християнските принципи“. През отделните годишнини заглавието се изписва на английски и немски език.

¹ Петър Дойчев (1839-1913) завършва Богословско училище в Самоков. Учи в САЩ и от 1901 г. работи в България. основател и единадесет години пастир на църквата в Чирпан. Член на Българското евангелско дружество от 1905 г. – Фъртунов, П. Пастир Петър Дойчев. – Християнски приятел, 1939, кн. 1, 6-7.

Страниците на изданието съдържат статии от пропаганден и апологетичен характер, стихотворения и разкази, биографични очерци за видни български и чужди баптисти, неделни уроци и материали за младежта и историята на баптизма. През 1939 г. списанието продължава да излиза под името „Християнски приятел“. Сред редакторите му са: Запрян Д. Видолов², Васил Тахтаджиев³, Карл Ерик Петрик, Петър Зашев, Васил Чакалов, Карл Грабайн, Христо Нейчев, Ел. Райчева и др. Последователно излиза в Чирпан, Фердинанд (дн. Монтана), Лом⁴, Русе, София и Казанлък⁵.

През отделните годишници „Евангелист“ има свои особености. Така през 1925 г. списанието излиза веднъж месечно, с изключение на месеците юли и август, в обем от осем страници под мотото „Един господ, една вяра, едно кръщение“ и се печата в печатница „Жар“ в гр. Фердинанд. [5, 16] През 1927 г. ръководството на СЕБЦ учредява редакционен и административен комитет за съюзното издание. За администратор е назначен пастор Петър Минков, а редактор остава Трифон Димитров. Съюзното списание, орган на СЕБЦ, се издава в Лом, където живеят редактора и администратора. [13, 7]

По време на престоя и редактирането на съюзния орган в Русе Трифон Димитров прави опит да издава и безплатен периодичен лист за църковна информация „Не мога да мълча“. Идеята се реализира само в един брой през месец ноември 1929 г., отпечатан в печатница „Димитър Петров“. [1, 51] Димитров е свързан и с издаването на месечното, независимо религиозно списание „Вярата на апостолите“. Изданието е ефимерно, излиза само пет книжки през периода август – декември 1921 г. в град Попово, където Тр. Димитров пребивава по това време. [1, 31]

Женските християнски благотворителни дружества, както и младежките, също водят редовен организационен живот. Затова на XX редовен конгрес на СЕБЦ през 1933 г. се взема решение на страниците на съюзния орган „Евангелист“ да се открие нова рубрика „Сестринска среща“ с два отдела – Библейски жени и Мисионерски отдел. Тази идея се определя като новаторска предвид факта, че няма друго българско списание, което да се е заложило с тази задача. През съ-

щата година започва допитване до читателите да дадат ново име на съюзното издание. Идеята на ръководството е чрез новото заглавие то да стига до по-широка читателска аудитория. Предложенията са много – Надежда, Слънце, Благовест, Сеятел, Възраждане, Будител, Фара на живота, Светлина и пр. [15, 10-11] Дилемата кое предложение да се приеме е голяма, но значението на изданието още повече. В писмо до редактора Тр. Димитров Васил Чомонев пише: „Евангелист е много скъп за нас. Той стабилизира работата ни. Прави ни да имаме по-голяма вяра в себе си. Издига ни в очите на методисти и конгрешани. Той е нашият амвон, от който можем свободно да се изказваме. И ако продължава с тая духовност, неминуемо ще обърне вниманието на всички върху нас. Ние ще бъдем място за прибежище на всички ония, които са изгубили вяра в амбициозните и властолюбиви конгрешански и методистки проповедници. Постепенно ще прибегнат към нас всички, които жадуват за истината, и които са се отчаяли от модернитичните църкви на разни евангелисти“. ⁶ Чомонев дарява 300 лв. в подписката на сп. „Евангелист“ и моли да сее прасца списанието и на семейство Бояджиеви в Пловдив, които искат да минат в СЕБЦ с цялата си църква от 40-50 човека.

От 1 януари 1939 г. съюзният орган носи името „Християнски приятел“. Ръководството осъзнава, че изданието трябва да отговаря на изискванията на новото време и възможността да бъде четено от по-широка аудитория. На страниците на „Християнски приятел“ се откриват нови рубрики като: От редакторската маса; За мислещите хора; Пастирски ъгъл; За жената; Младежка страница; Детски отдел; За нашите хористи; Преглед на църковния печат; Свободна трибуна; Заслужили покойници; Евангелизаторска минута; Съюзни новини; Вести от далеч; Хроника и книгопис и др. [16, 14] Месечното издание трябва да дава сведения на страниците си за религия, обнова, църковна информация и спасение. „Християнски приятел“ помества статии, стихотворения и разкази, биографии на български баптисти, материали за младежта и децата и др. Годишният абонамент е 30 лева, а тиражът му хиляда броя. За съжаление излизат само шест броя през първото полугодие на 1939 г. „[1, 76]

Списанието се списва от редакционен комитет с отговорен редактор Трифон Димитров⁷. Димитров е

² През 1921 г. списанието е двумесечно. Първият брой излиза в София с отговорен редактор З. Видолов, а втория в Чирпан с отговорен редактор В. Тахтаджиев и с мотото „Аз съм виделина на света, който ме следва няма да ходи в тъмнина, но ще има виделина на живота“. – Евангелист, 1921, кн. 2, с. 1, 15.

³ През 1922 г. изданието излиза в осем броя под редакцията на В. Тахтаджиев. В него място намират интересни рубрики, сред които: Пастирско ъгълче, Хроника и др. В рубриката „Пастирско ъгълче“ се публикуват предимно преводни статии в помощ на пастирите и проповедниците на съюза. – Евангелист, 1922, кн. 2, 14-15; кн. 3, 11-14.

⁴ През 1929 г. и 1930 г. редактор е п-р П. Минков, а администратор Никола Михайлов. Изданието излиза в десет книжки. Разпространява се в страната и чужбина.

⁵ През 1937 г. главен редактор е Тр. Димитров, а администратор е Бернаби Кейн. В редакционния комитет влизат още Карл Грабайн, Христо Нейчев, Георги Васов и Елисавета Райчева. Изданието е с формат А-5 и обем 12 страници. Ръководството има желание изданието да продължи да играе ролята на обединително звено между протестантските църкви. На страниците се дават сведения и за дейността на съюзните църкви в страната. – Евангелист, 1937, кн. 1-2, с. 13.

⁶ В материала си В. Чомонев визира отделните се от Пловдивската петдесетна църква вярващи, начело с Димитър Бояджиев и сина му, както и ориентирането на Иван Изев към баптизма. – Евангелист, 1934, кн. 7, 10-11.

⁷ Трифон Димитров произхожда от евангелско семейство, но едва четиринадесетгодишен приема баптизма. Завършва Американския колеж в Самоков. Последователно работи в Сливен, Попово, Лом. Съюзен председател и 15 години редактор на сп. „Евангелист“. Преместен в София той става евангелизатор и пътуващ проповедник в Баптисткия съюз. През същото време завършва Духовна академия в Хамбург, администрация в Държавното висше училище за финансови и административни науки и Богословския факултет на Софийския университет. Сътрудник на в. „Зорница“ от 1919 г. и известно време негов главен редактор. С отнети пастирски права през 1940 г. за шест години. След пасторския процес през 19149 г. пет години лежи по лагерите без съд и и присъда. – Зорница, бр. 40, 7 ноем. 1946; Куличев, Хр. Вестители на истината ..., с. 345; Евангелист, 1934, кн. 7, с. 5.

активен пропагандатор на идеята за трезвеност. Той се включва в инициативите на Обединените евангелски църкви и редактира в. „Зорница“. Дългогодишен редактор е на съюзното издание „Евангелист“. Високото образование и публицистично му перо слагат траен отпечатък както върху периодиката на съюза, така и върху дейността на българските баптисти през разглеждания период.

Особено място в дейността на баптистите заема работата сред циганите. Именно те успяват да създадат и първата в България и на Балканския полуостров Евангелска баптистка църква в с. Голинци, Ломско. Успехите там са свързани както с личността на Петър Пунчев, така и с тази на Петър Минков. Минков работи не само тук, но и сред циганите в други точки на страната, превежда и издава периодика и книги, както и участва в надденоминационната мисия за работа сред циганите. Затова книжка седма през 1927 г. на съюзният орган „Евангелист“ излиза с притурка на цигански език. [1, 37] А на 15 януари 1927 г. п-р П. Минков отпечатва списание „Светилник“. [1, 66] То е издание на Евангелската баптистка мисия между циганите в България. Според замисъла списанието трябва да е месечно, да излиза в гр. Лом с годишен абонамент 20 лева. За съжаление до читателите достига само един брой. Въпреки това е безспорен успех в работата на баптистите сред циганското малцинство.

Съюзът на Евангелските баптистки църкви развива активна дейност и сред младежите. През първата четвърт на XX век се появяват и първите младежки християнски дружества. Ролята на пионери играе дружеството при Ломската баптистка църква. [12, 8] Под ръководството на Мойсей Прокопов и Тр. Димитров в гр. Лом започва да излиза месечно списание за религия и наука между славянските народи със заглавие „Славяни, господ иде!“. То е орган на Младежкото християнско дружество при Ломската евангелска баптистка църква. Годишният абонамент е 24 лева и се печата в печатница „А. Н. Димитров“. Излизат само три броя в периода 15 септември – 17 ноември 1922 г. Изданието ратува за побратимяване на народите чрез сближаване на църквите. На страниците му се поместват статии по религиозни въпроси и въздържание, стихотворения, сведения из живота на баптистките църкви в България. [1, 71-72]

В навечерието и по време на Втората световна война не излизат периодични издания на СЕБЦ. Единственото сведение извън съюзния орган е това за вестник „Духовен подем“. Баптисткят вестник е с отговорен редактор Христо Н. Паташев и излиза във Враца в един брой на 20 юни 1937 г. [1, 34]

Специално място в периодиката на СЕБЦ безспорно заема Казанлъшката църква. Баптизмът става достояние на казанлъчани още през 1867 г. и се свързва с името на Ст. Курдов [6, 330], а Казанлъшката църква е основана на 7 септември 1880 г. от п-р Иван Каргел.⁸ Често баптистите в града остават без пастири и са по-

сещавани от пастири на други баптистки църкви – Евг. Герасименко, В. Тахтаджиев, Ив. Каргел, П. Дойчев. [2, 48] Последният кръщава Марин Л. Мишков, родом от Хасково и съпругата му Райна Думникова.

Марин Л. Мишков дава своя принос за развитието на баптизма в града. Той започва да издава през 1906 г. тримесечно духовно списание „Дървото на живота“ [1, 36]. Евангелската баптистка църква в Казанлък с помощта на Марин Л. Мишков успява да издаде като отделни книги 68 проповеди, оформени като книжни тела. Така през 1906 г., от поредицата „Слова“ под № 67, 68 излиза „Дървото на живота“ вероятно с амбицията да се превърне в тримесечно духовно списание. В него място намират материали, посветени на Рождество Христово, проповедта на п-р П. Дойчев „Кой трябва да се кръсти“ и проповедта на Марин Л. Мишков, изнесена на 4 юни 1906 г. в Чирпанската баптистка църква на тема „Една нужда на християнина“. На практика през 1906 г. наистина излизат още три тома и така само и единствено през 1906 г. проповедите, които издава Казанлъшката баптистка църква са с периодичност на тримесечие. За сравнение още през 1901 г. излизат проповеди № 26, 27 в Сливен, през 1903 г. № 47, 48 в Казанлък, през 1905 г. № 56, 57 и № 58, 59 в Габрово. Един брой излиза през 1907 г. Интересни са проповеди с № 80 и 81. Първата е на тема „Проповядване на Евангелието“ от П. Дойчев, проповядвана в Казанлък на 12 юли 1909 г., а втората е проповед на Юпитер Петров, ученик в Американското училище в Самоков, също изнесена в Казанлък на 22 август 1909 г. По-особено място заема и проповед № 27 „От какво страдаме и где е черът? от проф. Величко Грабашлиев. Оскъдните данни сочат, че той е приятел и състудент на Петър Дънов (1864–1944).⁹

Според нас много преди 1906 г. Казанлъшката баптистка църква издава проповеди, оформени като книжни тела. Сред тях са проповедите на Чарлз Х. Спърджън (1834 – 1892), на П. Дойчев, и др., но под надслова „Слова“ и с отделна номерация. Едва през 1906 г. Марин Л. Мишков се опитва да ги превърне в периодично издание. За съжаление тази периодичност е спазена само през текущата година, както посочихме. Книжните тела се разпространяват десетилетия с безкористната помощ на Григор Думников, баптисти и дарител.¹⁰ Вероятно финансовите трудности, а може би и липсата на текстове – български и преводни, понякога прекъсва регулярното излизане на словата. Те обаче продължават да излизат и през следващите години.

През разглеждания период баптизмът намира почва по българските земи, учредява свои общества и църкви, изгражда своя хоризонтална структура и чрез Съюза на евангелските баптистки църкви се включва в българския религиозен контекст. Затова спомага и

⁹ За В. Грабашев виж още:

<http://petardanov.com/index.php?%2Ftopic%2F5920-3-53>.

¹⁰ Григор Думников приема кръщение от Иван Каргел. Още през 1886 г. със собствени средства започва да издава превежданите от Петко Къркеланов проповеди, и най-вече тези на Спърджън. Учредява „Литературен 100 00 фонд“ към Казанлъшката църква. Дарява своя имот на баптистката църква в Казанлък. Умира на 3 фев. 1928 г. – Михайлов, Н. Една тригодишнина. – Евангелист, 1931, кн. 2, с. 6.

⁸ В брошурата „Покана за сватба. Исус Христос Син божий. Проповеди от К. Х. Спърджън и П. Дойчев“, превод от английски, издание на Баптистката църква в Казанлък под № 56 и 57, Габрово, 1905 г., на стр. 16 е записано: „Казанлъшката Евангелска Баптистка църква се е основала на 7 септември 1880 г. от п-р И. Каргел, ... и тя е първата Българска Баптистка църква в България“.

периодиката на съюза. Повечето от изданията са ефимерни, но независимо от това сочат желанието на баптистите да пропагандират своята догматика и богословски четива така, че да стигат до всеки вярващ и до всяко кътче на българските земи. Старанието им е не само в посока да има баптистка периодика, но тя и да се отличава със своето богато съдържание, да под-

помага духовните работници и да бъде трибуна на българския баптизъм. Макар баптистите, заедно с адвентистите и петдесетниците според нас да оформят „втората вълна в българското протестантство“ през XIX и XX век, те са факт, с който трябва да се съобразяват методисти и конгрешани през разглеждания период.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ангелова, Р. Периодичният печат на протестантските църкви в България (1844 – 1944). С., 2003.
2. Ангелова, Р. Баптизмът по българските земи (средата на XIX век – началото на XX век). – Историки. Т. 9. Велико Търново, 2016.
3. Ангелова, Р. Съюзът на Евангелските баптистки църкви в България при председателството на Христо Марчев (1921 – 1923). – Журнал за исторически и археологически изследвания, 2016, кн. 1 – 2, 125 – 151.
4. Асенов, Б. Религията в България. Свитък 1. С., 1987.
5. Вести и бележки. – Евангелист, 1925, кн. 1 и 2.
6. Вестители на истината. История на Евангелските църкви в България. Съставил комитет: п-р Д. Фурнаджиев, п-р Г. Попов, Т. Шопов, Вл. Тодоров – Хиндалов. Под редакцията на п-р Хр. Куличев. Второ разширено издание. С., 1994.
7. Герасименко, Евг. Отворено писмо. – Евангелист, кн. 4, 15 март 1924, с. 1; 1927, кн. 5 и 6, с. 5.
8. Дадер, Д. История на баптизма в България. – Витания, 1996, бр. 1, 2, 3, 4.
9. Донеv, Д. Случаят със скритото капеланство. – Свобода за всеки, дек.. 2006, кн. 10. – <http://svobodazavseki.com/broj-10/20-sluchayat-sas-skritoto-kapelanstvo-10.html>.
10. Евангелист, 1920, кн. 3.
11. Евангелист, 1921, кн. 1.
12. Евангелист, 1922, кн. 4-5.
13. Евангелист, 1927, кн. 2.
14. Евангелист, 1927, кн. 5 и 6.
15. Евангелист, 1934, кн. 5.
16. Евангелист, 1938, кн. 8.
17. Зарев, И. История на евангелските петдесетни църкви в България 1920 – 1989. С., 1993.
18. Кратка история на Евангелската баптистка църква в гр. Лом. Лом, 1930, 15 с.
19. Кръстев, Кр. Баптизмът у нас. – В: Протестантските секти в България. С., 1972.
20. Къркеланов, Петко Т. Кратка история на Евангелската баптистка църква в гр. Казанлък. – Евангелист, 1923 – 1924, кн. 9-10.
21. Марчев, Хр. Деятелността на Еванг. Баптистка църква в София..., с. 7.
22. Петров, М. История на Българското протестантство между двете световни войни. Софийски университет, 2001. – <http://protestantstvo.com/read/202>.
23. Протестантските секти в България. С., 1972.
24. Стателова, Е., Ст. Грънчаров. История на нова България 1878 – 1944. С., 1994.
25. Устав на Евангелските баптистки църкви в България. С., 1934.
26. Флад, С. За разпространението на христовата вяра. История на българското евангелско дружество (1875-1958). С., 2015.
27. Фъртунов, П. Принос към историята за започването на Баптистка работа в София. – Евангелист, бр. 8-9, с. 17.
28. Християнски свят, бр. 7, 1 юли 1913 г.
29. Сяров, И. Познатата непозната църква. Русе, 2006.

REFERENCES

1. Angelova, R. Periodical press of Protestant churches in Bulgaria (1844-1944). S., 2003.
2. Angelova, R. baptism in Bulgarian lands (middle of the XIX century - early XX century). - Istorikii. T. 9. Veliko Tarnovo, 2016.
3. Angelova, R. The union of Evangelical Baptist Churches in Bulgaria under the chairmanship of Hristo Marchev (1921-1923). - Journal of historical and archaeological research 2016, vol. 1-2, 125-151.
4. Asenov B. Religion in Bulgaria. Scroll 1. S., 1987.
5. Messages and notes. - Evangelist, 1925, vol. 1 and 2.
6. Messengers of Truth. History of the Evangelical Churches in Bulgaria. Compiled by Committee: Pastor D. Digests, Pastor D. Popov, T. Shopov, Vl. Todorov - Hindalov. Edited by Pastor Hr. Kulichev. Second expanded edition. S., 1994.
7. Gerasimenko, Evg. Open letter. - Evangelist, Vol. 4, 15 March 1924, p. 1; 1927, vol. 5 and 6, p. 5.
8. Dader, D. History of baptism in Bulgaria. - Bethany, 1996, issue. 1, 2, 3, 4.
9. Donev, D. The case of hidden Chaplaincy. - Freedom for everyone Dec .. 2006, vol. 10. - <http://svobodazavseki.com/broj-10/20-sluchayat-sas-skritoto-kapelanstvo-10.html>.
10. Evangelist, 1920, vol. 3.
11. Evangelist, 1921, vol. 1.
12. Evangelist, 1922, vol. 4-5.
13. Evangelist, 1927, vol. 2.
14. Evangelist, 1927, vol. 5 and 6.
15. Evangelist, 1934, vol. 5.
16. Evangelist, 1938, vol. 8.
17. Zarev I. History of the Evangelical Pentecostal churches in Bulgaria 1920 - 1989 S. 1993.
18. A Short History of the Evangelical Baptist Church in the city of Lom. Lom, 1930, 15 p.
19. Krastev, Kr. Baptism here. - In: Protestant sects in Bulgaria. S., 1972.
20. Karkelanova Petko T. A Short History of the Evangelical Baptist Church in the city of Kazanlak. - Evangelist, 1923 - 1924, vol. 9-10.
21. Marchev Hr. The activities of the Evangelical Baptist Church in Sofia ..., p. 7.
22. Petrov, M. History of the Bulgarian Protestantism between the two world wars. Sofia University, 2001. - <http://protestantstvo.com/read/202>.
23. Protestant sects in Bulgaria. S., 1972.
24. Statelova, E., S. Grancharov. History of new Bulgaria 1878 - 1944. S. 1994.
25. Regulations of Evangelical Baptist Churches in Bulgaria. S., 1934.
26. Flood, C. The distribution the Christian faith. History of the Bulgarian Evangelical Society (1875-1958). S., 2015.
27. Fartunov, P. Contribution to the history about the initiation of Baptist work in Sofia. - Evangelist No. 8-9, p. 17.
28. Christian world, issue. 7, July 1st, 1913
29. Syarov I. The familiar and unfamiliar church. Ruse, 2006.

The periodical press of Evangelical Baptist Churches in Bulgaria (1908 - 1939)**R. J. Angelova**

Abstract: The historical narrative represents the periodicals of evangelical Baptist churches in the Kingdom of Bulgaria during the period (1908-1939). The article observes the newspapers and the magazines that carry out Baptist propaganda. The term "propaganda" is used not only in the narrow meaning - the spread of religious faith, but also in the wider meaning - the promotion of ideas, views and knowledge, different from faith. This gives a more complete picture of the ways and means of evangelism, and in particular the use of periodicals for this purpose. Here are represented persons who've edited and published periodicals, as well as the achievements of the press.

Keywords: *Periodical press, Baptist church, newspaper, magazine, propaganda*

Периодическая печать евангельских баптистских церквей в Болгарии (1908 - 1939)**Р. Ж. Ангелова**

Аннотация: Историческое повествование представляет периодическую печать евангельских баптистских церквей в Царстве Болгарии в течение периода (1908-1939). Представлены газеты и журналы, которые осуществляют баптистскую пропаганду. Использование термина "пропаганда" не только в узком смысле - распространение религиозной веры, а и в широком смысле - продвижение идей, взглядов и знаний, различных от веры. Это дает более полное представление о путях и средствах евангелизации, и, в частности, использование периодической печати для этой цели. Представлены лица, которые редактировали и публиковали периодических изданий, а также и достижения прессы.

Ключевые слова: *Периодическая печать, баптистская церковь, газета, журнал, пропаганда*